

Beyaz Rusya Milli Bilimler Akademisi Merkez Kütüphanesi Arşivinden P98 Numaralı El Yazma (Tecvit) (Tarih ve Tür Belirleme Meselesi)

Mihail Tarelka*

Çev. Emine Atmaca**

Reshide Adzhumerova***

Özet: Bu makalede Beyaz Rusya Milli Bilimler Akademisi Merkez Kütüphanesi Arşivi'nde bulunan P98 numaralı (tecvit) ve P436 numaralı (tecvit terminolojisi ders kitabı) el yazmaları üzerinde durulmuştur. P98 numara altında iki el yazma vardır. Sayfaların aynı ölçüde olmasına rağmen bu el yazmaları hiç bir zaman tek bir el yazma değildir. İkinci el yazmanın numarasının P98 olmadığı ve numarasının P436 olduğu ilk kez bu yazıda açıklanmıştır.

P98 numaralı el yazmadaki bazı özellikler, bu el yazmanın XVIII. yy.'ın 70-80'li yıllarına ait bir eser olduğunu göstermektedir. Ancak yazma eserin filigranı yazılış tarihini tespit etmemize pek yardımcı olmamıştır. Bu makalede, ayrıca XIX. yy. ortasında kopyalanan P98 ve P436 numaralı el yazmaların türü ve imlası üzerinde de durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Belarus-Tatar Türkleri, yazma eser, tecvit

Abstract: The article is devoted to the manuscripts P98 (Tajwid) and P436 (Handbook for the tajwid terminology) from the Central Library of the National Scientific Academy of Belarus that were united under one code (P98) in the past. The manuscripts were already described in several catalogues under the common code P98 but the second manuscript (P436) was only mentioned in them and therefore it is

* *Natsionalnaya Akademiya Nauk Belarusi, tarelko_michael@yahoo.com.*

Mihail TARELKA, 1991 yılında St. Petersburg Üniversitesi Doğu Fakültesi Arap Filolojisi bölümünden mezun olmuştur. 2004 yılında "Lehçe Dilinde Arap Harfleriyle Yazılmış Metnin Yapısı (Beyaz Rusya Milli Bilimler Akademisi Merkez Kütüphanesi arşivinden P97 numaralı el yazma üzerine)" adlı doktora tezini savunmuştur. Beyaz Rusya Devlet Üniversitesi'nde çalışmış ve aynı üniversiteden doçent unvanı almıştır. Şimdi Beyaz Rusya Milli Bilimler Akademisi'nde Belarus Kültürü, Dili ve Edebiyatı Araştırma Merkezi'nde bilimsel araştırmacı olarak çalışmaktadır. Eski Büyük Litvanya Knezliği (~Prensliği) Tatar Türkleri'nin el yazma mirası üzerinde çalışmaktadır.

** Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü eatmaca@sakarya.edu.tr; eatmaca07@hotmail.com.

*** Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Bölümü reshidekim@gmail.com.

described here for the first time. The article proves that dating the manuscript P98 to the 70-80 years of the XVIII. century according to the watermarks (in the proceeding works) is extremely unconvincing. This work argues on the base of the orthography that the manuscripts P98 and P436 were copied in the middle of the XIX. century.

Key Words: Belarusian Tatars, manuscripts, tajwid

Beyaz Rusya Milli Bilimler Akademisi Merkez Kütüphanesi Arşivi'nde bulunan P98 numaralı el yazma (Hıtecvit) ilk defa 1986 yılında A. K. Antonoviç'in monografisinde¹ tanıtılmıştır, sonra aynı el yazma bazı kataloglarda² da yer almıştır. Ancak P98 numara altında iki el yazma vardır. Sayfaların aynı ölçüde olmasına rağmen (167x102 mm) bu el yazmaları hiç bir zaman tek bir el yazma değildir. Mesele bu el yazmaların farklı dillerde, farklı yazı, kâğıt ve içerikte olmasında değildir. Belarus-Tatar Türklerinin el yazmaları arasında aynı biçimde olanlara rastlamak da mümkündür. Burada önemli olan nokta, bu el yazmaların hiç bir zaman tek bir kapakta yani; aynı kapak içerisinde yer almamış olmasıdır. Ayrıca birbiriyle bağlandıkları yerdeki uyumsuzluk da bunu kanıtlamaktadır.

Buna göre *tür belirleme* ve *yazılma tarihi* gibi meseleleri her iki el yazma için ayrı ayrı araştırmak gerekir. Ki bundan böyle her iki el yazma da ayrı numara altında verilecektir.

1) П16-18/Нр3. P98 numaralı el yazma: Bu el yazma gerçekten bir *tecvittir*. Yazma eserin ilk cümlesi de bunu kanıtlamaktadır: *haza tağwid-i qur'an budur* – “Bu Kur'an tecvididir”. Tecvit, 19 varaktan oluşmuştur (01, 1-18). Yukarıda bahsi geçen Antonoviç monografisinde ve kataloglarda da bu şekilde geçer. El yazma eski numara altında, orijinali *Türkçe metin*, satır altı çevirisi *Lehçe* ve *Beyaz Rusça*³ ile verilmiştir⁴.

Yazma eserin tarihine gelince, Antonoviç şu sonuca varmıştır: Litvanya Knezliği (H Prensliği) XVII-XVIII yy. ait Tatar Türk el yazmalarında [o] ve [u] ünlüleri için aynı ötre işareti kullanılmıştır (ş harfi ile birlikte ya da ş harfsiz),

1 Antonoviç A. K. “Arap Harfleriyle Yazılmış Beyaz Rusça Metinler ve Onların Yazı-İmlâ Sistemi”, Vilnius, 1968, s. 138–140.

2 Drozd A., Dziekan M., Majda T. Piśmiennictwo i muhiry Tatarow polsko-litewskich (Polonya ve Litvanya Tatar Türklerinin Yazıları ve Mühürleri // Katalog Zabytkow Tatarskich. T. 3. Warszawa, 2000, s. 60; Mişkinene G., Namaviçüte S., Pokrovskaya. Katalog Arabsko alfavitnih Rukopisey Litovskih Tatar (Litvanya Tatar Türklerinin Arapça Harfli El Yazmaları Kataloğu. Vilnius, 2005, s. 1 0–11).

3 “Lehçe-Beyaz Rusça” veya “Beyaz Rusça-Lehçe” terimi, P98 numaralı el yazmanın çeviri dilini başarılı bir şekilde ifade etmektedir. Mesela; orada telaffuz organlarından birinin adı için 5 kere Beyaz Rusça “yazık” ve 6 kere Lehçe “jezyk” kelimeleri kullanılmıştır.

4 Belarus-Tatar Türkleri, Litvanya Tatar Türkleri gibi- Tatar Türkçesini XVI. yüzyılın sonu XVII. yüzyılın başlarında itibaren çeşitli sebepler yüzünden unutmuşlardır. Ancak Belarus-Tatar Türkleri, atalarının dini olan İslam dinini korumuş ve en önemlisi de yazma eserlerinde dua dili olarak Tatar Türkçesini kullanmışlardır. Bu bağlamda Belarus-Tatar Türkleri, Beyaz Rusya'da kendi içlerinde ayrı bir kültürel yapı oluşturmuşlardır. Belarus-Tatar Türklerinin bugün gelişmiş bir el yazma gelenekleri vardır ve bu el yazma gelenekleri de kendi kültürlerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Çevirenlerin notu).

[z] ünsüzü ise sadece ض veya iki harf ظ ve ض ile yazılmıştır. XIX-XX. yy. ait el yazmalarda ise [o] ünlüsü için özel bir işaret kullanılmıştır – üstün işareti ile و harfi, [z] ünsüzü ise sadece ظ ile yazılmıştır⁵. P98 numaralı el yazmanın Beyaz Rusça-Lehçe kısımlarında [o] ünlüsü sırayla üstün işareti و ile yazılmıştır, [z] ünsüzü ise sadece ظ ile yazılmıştır, aynı XIX-XX. yy. el yazmalarında olduğu gibi. [o] ünlüsünün işaretlenmesine dayanarak Antonoviç bu el yazmanın XVIII. veya XIX. yüzyıla ait olduğunu düşünmüştür⁶.

Ancak adı geçen Lehçe ve Litvanca kataloglarda⁷ paleografik veriler değil de kodikolojik⁸ verilere göre yazma eserin tarihi, XVIII. yüzyılın 70-90'lı yıllarına karşılık gelmektedir. Ayrıca Lavtsyavichus albümündeki⁹ 2916-2917 numaraya gönderi de yapılmıştır. Bu resimlerde 1779-1785 yıllarında *Pro Patria* filigranın¹⁰ varyantları yer almaktadır.

İlk bakışta, burada önemli bir çelişki yoktur. El yazmanın XVIII. yüzyılın 70-80'li yıllarına ait kabul edilmesi paleografik verilerle de ispatlanmaktadır. Çünkü Antonoviç de el yazmanın yazılış tarihi için XVIII. yüzyılın sonunu tahmin etmiştir. Gerçekten de [o] ünlüsünün özel işaretle¹¹ yazıldığı XVIII. yüzyılın sonuna ait Tatar Türk el yazmalarına rastlanmaktadır. Ancak [z] ünsüzünün sadece ظ harfi ile işaretlenmesi, XIX. yüzyılın ortalarından önce görülmemiştir¹². Burada akla hemen bir soru geliyor: Neden Antonoviç kendi araştırma sonuçlarına rağmen bu tecvidin XVIII. yüzyılın sonunda yazıldığını düşünmüştür? Belki bu konuda kendi çalışmasında yer vermediği tespitleri olmuştur. Mesela; P98 numaralı el yazmada [t] ünsüzü hem ط, hem de ت ile yazılmıştır. Antonoviç'in gözlemlerine göre XVII-XVIII. yüzyıllarda sert [t] ünsüzü için ط harfi nadir kullanılmış olup XIX-XX. yüzyıllarda ise bu duruma tek tük rastlanmıştır¹³.

P98 numaralı el yazmanın XVIII. yüzyıla ait kabul edilmesi Leh ve Litvan kataloglarında¹⁴ *Pro Patria* filigranına dayanmaktadır. Gerçekten de P98

5 Antonoviç A. K. Beyaz Rusça Metinler..., s. 221, 297-298, 307-308 i 374 (not 39).

6 Aynı yer, s. 139, 141. Bu el yazmadaki [z] ünsüzünün işaretlenmesi konusunda Antonoviç'in herhangi bir görüşü yoktur.

7 bkz: dipnot 2.

8 Kodikoloji: Kitap ve el yazma eserlerin hazırlanması ile ilgili çalışmaları inceleyen bilim dalının adıdır (Çevirenlerin notu).

9 Laucevičius E. Poperius Lietuvoje XV-XVIII. a., t. I-II. Vilnius, 1967.

10 Filigran: Bazı kâğıtların içinde bulunan ve ancak aydınlığa tutulunca görünen çizgi, resim ya da yazı şekillerine denir (Çevirenlerin notu).

11 [o] ünlüsünün و ve üstün ile işaretlendiği bizim bildiğimiz en eski el yazma, 1788 yılına ait bir tefsirdir (Antonoviç'in tanımlamalarında No 3; Antonoviç A. K. Beyaz Rusça metinler... s. 298). Mişkinene G., Namaviçüte S., Pokrovskaya. Kataloğuna göre bu el yazmadaki [u] ve [o] aynı işaretlenmiş olsa da Antonoviç'in verdiği resimde onlar farklı işaretlenmiştir (Antonoviç A. K. Beyaz Rusça metinler... s. 65)

12 Antonoviç A. K. Beyaz Rusça metinler... s. 374, not 39. [z] ünsüzünün ظ ile işaretlendiği bizim bildiğimiz en eski el yazma eser, 1842-1843 yıllarına aittir (Antonoviç'in tanımlamalarında No 2)

13 Aynı yer, s. 251-253, 256. [t] ünsüzünün ت ile işaretlendiği bizim bildiğimiz en eski el yazma eser, 1771 yılına aittir (Antonoviç'in tanımlamalarında No 4)

14 bkz. dipnot 2.

numaralı el yazmanın 2, 3, 7, 8, 11, 12, 16 varaklarında bu filigranın fragmanları¹⁵ mevcuttur; ancak onların adı geçmiş versiyonlarda aynı değildir. Mesela; arslanın tuttuğu kılıç el yazmada *düzdür*, 2916-2917 numaralı resimlerde ise *eğiktir*. Ayrıca, Pro Patria işareti, XIX. yüzyılın ilk yarısındaki kâğıtlarda da kullanılmıştır. Mesela; Lavtysyavichus, bu konuda şunları söylemiştir: “Doğu Avrupa’nın kâğıt fabrikaları bu işareti (Pro Patria) XIX. yüzyılın ortalarında kullanmıştır”¹⁶, onun albümündeyseniz Pro Patria grubu filigranlar arasındaki 2908 nolu resim 1829 yılı, 2909 nolu resim ise 1834 yılı tarihlidir¹⁷. Litvan katalogunda 40 numaralı el yazmanın açıklamasında 1820 tarihli Pro Patria kâğıdından söz edilmektedir.

Şunu söyleyebiliriz ki, P98 numaralı el yazmanın 9-10 varaklarında “Amsterdam şehir arması” filigranın fragmanı gözükmemektedir. Bu filigran hakkında ne Leh ne de Litvan kataloglarında herhangi bir bilgi yoktur; şimdilik ne olduğu da tam olarak belirtilmemiştir¹⁸. Bu yüzden bizler *filigran üzerinden tarih belirlemenin çözüm olduğunu söyleyemeyiz*. Bunun için el yazmada yer alan Pro Patria işareti versiyonu sağlam bir şekilde belirlenmelidir¹⁹. Sonuç olarak, Antonoviç’in bu tecvit eseri üzerine yazdıklarından, onun verdiği imlâ özelliklerinden, tarih belirleme metodundan ve kendi tecrübelerimizden²⁰ hareketle P98 numaralı el yazmanın *XIX. yüzyılın ortalarına* ait olduğunu söyleyebiliriz.

2) III6-18/Hp4. P436 numaralı el yazma: P436 numaralı el yazma, -P98 numaralı el yazmanın eski tanımlamalardaki 20-23 varaklarına denk gelen- 4 varaktan oluşmaktadır. Bu el yazma, P98 numaralı el yazmadan farklı olarak başka bir elle ve başka bir kâğıtla yazılmıştır. Antonoviç, çalışmasında bu durumu söylememiş, sadece P98 numaralı el yazmanın 23 varaktan oluştuğunu belirtmiş, metnin 2-18 varaklarda olduğunu ifade etmiş, 1. 22. ve 23. varakların ise boş olduğunu söylemiştir. El yazmanın 19-21. varaklarında ise nelerin olduğundan hiç ama hiç söz etmemiştir²¹. Leh ve Litvan kataloglarında,²² 19a-21a

15 Fragman: Parça demektir (Çevirenlerin notu).

16 Lautsâvičius E. Bumaga v Litve v XV–XVIII vekah (XV–XVIII. yüzyıllarda Litvanya’da kullanılan bir kâğıt çeşidi). Vilnius, 1979, s. 132.

17 Laucevičius E. Poperius ..., t. II, p. 406.

18 Bu filigranın varyantını onu konu edinen çalışmada dahi bulamadık – Dianova T. V. Filigrani XVII–XVIII. yy. “Gerb goroda Amsterdama” (XVII–XVIII. yüzyıllara Ait Filigranlar. “Amsterdam şehir arması”). Moskova, 1998.

19 Bu 9-10. varaklardaki “Amsterdam şehir arması” işaretiyle de ilişkilidir. Bu işaretin 1808 tarihinden sonra kullanımına dair herhangi bir bilgi bulamadysak da (Lautsâvičius E. Bumaga v Litve... 83 83) eski Büyük Litvanya Knezliği Tatar Türklerinin bu kâğıdı 30 yılı aşkın bir süredir kullandıklarını bilmekteyiz (Mişkinene G., Namaviçüte S., Pokrovskaya E. Katalog..., s. 41-42). Yazıların 100 yıl önce üretilmiş kâğıtların üzerinde olduğu da bilinir (Lautsâvičius E. Bumaga v Litve..., s. 50).

20 Bu makalenin yazarı, eski Büyük Litvanya Knezliği Tatar Türklerine ait 40 el yazma incelemiştir. Bunlardan sadece ikisi (P97 ve P98) Antonoviç tarafından tanıtılmıştır. [z] ünsüzünün ظ harfi ile işaretlendiği el yazmalar, XIX-XX. yüzyıllarına aittir.

21 Gerçekte P98 numaralı el yazmanın metni, eski (Antonoviç’in) numaralandırmaya göre 2a-19a varakları arasındadır. Son iki varığın ise (şimdi P436 numaralı el yazmanın 3 ve 4 varakları) sadece bir 4a sayfası boştur.

22 bkz. dipnot 2.

varaklarındaki metin “Türkçe kafiyeli metin” olarak verilmiştir.

Tür meselesine gelince, P98 numaralı el yazmadan farklı olarak bu el yazmanın ana metni (yani numaralama sırasına göre 1a-3a varakları) tamamen *Türkçe* yazılmıştır (herhangi bir çevirisi yoktur). Ayrıca 3b varağında Kur’an’ın birinci sûresi yer almaktadır. Ana metin, el ile net olarak Arapça yazılmıştır. 4b varağında ise diğer bir el ve başka mürekkep ile kalem denemesi ve Beyaz Rusça bir not bulunmaktadır²³. Bizce bu el yazma içerik açısından *tecvit kitabı* değil de *tecvit (veya tecvit terminolojisi) ders kitabıdır*. Şöyle ki, metin soru ve yanıtlardan oluşmaktadır²⁴. Bazen yanıtlar çok basittir. Mesela; sorsalar hurûf-u “med” nedir? üç’tür. Harf-i med²⁵ nedir? diye sorarlarsa, deyin ki “üçtür” (varak 2b: 8)²⁶. Bu el yazma, P98 numaralı el yazma içerisinden yazılıp alınmış değildir, çünkü P98’de ilk 23 soruya ilişkin *kalkala*²⁷ terimi hakkında hiçbir bilgi yoktur.

Bu yüzden bu el yazmanın Büyük Litvanya Knezliği Tatar Türklerinin mirasından kalma olduğunu kanıtlamak gerekir, çünkü Litvanya Tatar-Türkleri, ne Arapça ne de Tatar Türkçesini bilmiyorlardı. 4b varağındaki başka bir el ile yazılmış not, tabii ki de bu kanıt olarak gösterilemez. Bu el yazmanın Büyük Litvanya Knezliği Tatar Türkeri’ne ait el yazma kataloglarına dâhil edilmesinin tek nedeni, Türkçe metinlerdeki sayılarda [o] ünlüsünün üstün işaretli و harfi ile düzensiz işaretlenmesidir diyebiliriz: دورت [dört] “dört” (varaklar: 2a: 5, 12; 2b: 2; 3a: 8); دوقوص [dokus] “dokuz” (varaklar: 3a: 9) ve اون [on] “on” (varaklar: 2a: 8, 12; 2b: 2)²⁸. Bir de Arapça alıntı kelimelerde ز ve ض harflerinin yerine لا ظ harfinin kullanımı da buna ilave edilebilir. Karşılaştırmamız: لا زم yerine لازم “lazım” (varak: 3a: 1); عارض yerine عارظ “arz” (varak: 3a: 4, 5)²⁹. Belki de bu soruların muhatabı yazar, Kırım veya Türkiye medreselerinin öğrencisi idi?³⁰

El yazmanın yazılış tarihine gelince, aynı P98 numaralı tecvid gibi kesin bir tarih verilmemiştir. Ancak [o] ünlüsünün üstün işaretli و harfi ile yazılması ve

23 Bu 4 satırlık not ayrı bir araştırmaya konu olabilir. Onu burada Beyaz Rusça, ses ve gramer özelliklerine uygun olarak veriyoruz: “Talkin s yakogo Kitab vınetı atkajı mne // S Kitab Muhammad prorok San al-külüb // Perviy raz nad kotorım prorokom pelı atkajı mne // Na d İbragimom” (Telkin hangi Kitaptan çıkartılmıştır söyle bana // Muhammed Peygamber Sarı al-külüb (< Serı’u’l-Kulüb) kitabından // İlk defa hangi Peygamber için okunmuştur söyle bana // İbrahim için”. Burada geçen 2 Arapça sözcüğün kullanımını anlatmak biraz zordur: telkin تلفن ve kitabın adı Serıu’l-Kulüb (سرعی القلوب) = “Hızlı (?) kalpli” (kalpleri hızlandıran). İlkın, telkin olarak neyi anlattıkları belli değil (P436 numaralı el yazmanın metni mi?), bir de Arap ve Türk edebiyatında Serı’u’l-Kulüb adlı kitabı aramalarım sonuç vermedi.

24 El yazmada toplam 23 soru ve 23 yanıt bulunmaktadır. 1. varak taslaktır, çünkü: 1) Metni 2a: 1-2b: 5 varağındaki ile aynıdır; 2) Üzerinde düzeltmeler vardır (1a-3a varaklarından farklı olarak); 3) El yazmaya dikiş ile bağli değildir. Ayrıca üzerinde 10 satırlık metin vardır, 2a-3a numaralı varaklarda ise 12 satırlık metin var. Bütün bunlara göre onu başka bir el yazmanın fragmanı olarak kabul ediyoruz.

25 Harf-i med harfleri, – uzatma ا و ی harflerini anlatan bir tecvit terimidir.

26 Böyle 3 harf bulunmaktadır. Bir önceki dipnota bkz.

27 Arapça ب ج د ط ق فقلل harflerinin özel telaffuzu.

28 Mesela; sorsalar kelimesinde (sormak fiili) [o] ünlüsü her zaman ötre ile belirtilir.

29 P46 numaralı el yazmada ظ yerine ز ve ض harflerinin kullanımı, aynı [o] ünlüsü için özel bir işaretin kullanımı gibi düzensiz (sporadic)dir. Bkz. مكر “sekiz” (varak. 3a: 2). Bu düzensizlik, Beyaz Rusça ve Lehçe metinlerini tanımlarken XVIII. yüzyılda işaretlenmiş olurdu; ama P436 numaralı el yazma sadece Türkçedir.

30 Eski Büyük Litvanya Knezliği (HPrensliği) Tatar Türklerinin Kırım ve Türkiye’deki eğitimi hakkında bkz: Tyszkiewicz J. Tatarzy na Litwie i w Polsce. (Tatarlar Litvanya’da ve Polonya’da) Warszawa, 1989, s. 292.

ض harfi yerine ظ harfinin kullanımı XIX. yüzyılın ortaları veya ikinci yarısına ait Lehçe ve Beyaz Rusça metinler imlâsının etkisini göstermektedir. Yazılış tarihinin filigran üzerinden belirlenmesi de ayrıca imkânsızdır. Yazma eserin 2-4. varaklarında “J Honig” harfleri gözükmektedir, varak 3-te ise – “onig et onen”. Bu herhalde 1785-1840 yıllarına ait bir kâğıdın üzerinde rastlanan [JH] onig et [Zo]³¹ onen harf grubunun bir parçasıdır³².

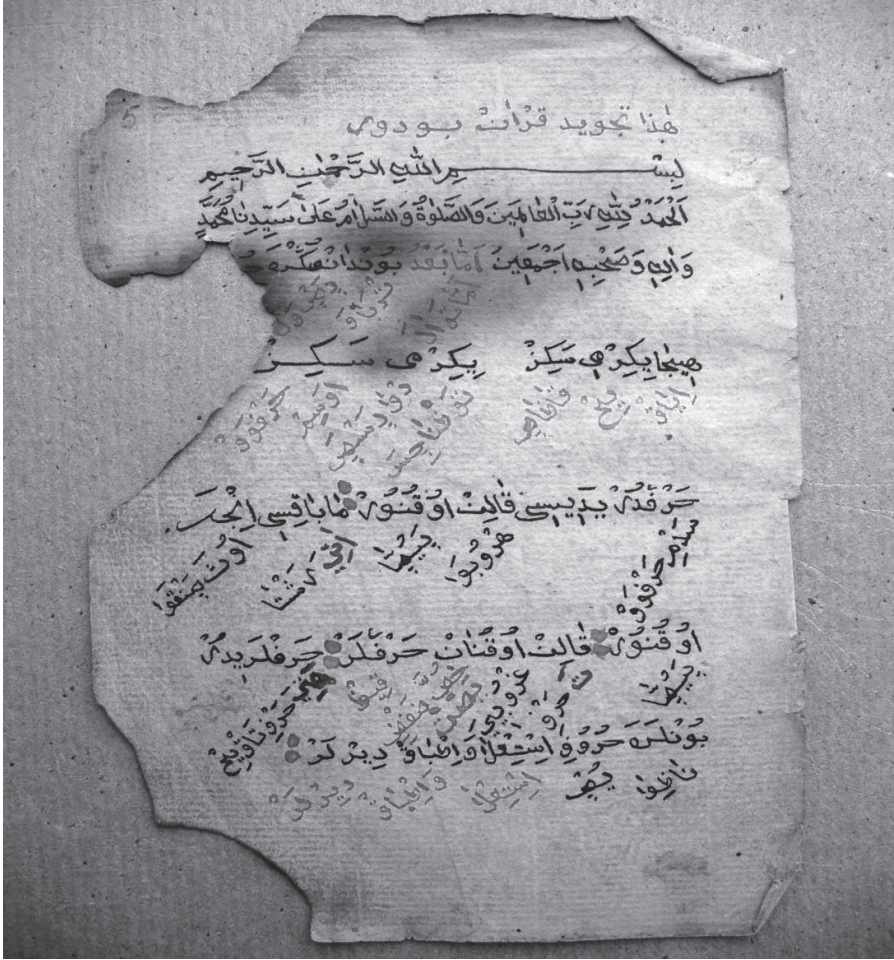
P98 ve P436 numaralı el yazmaları arasındaki ilişki: P436 numaralı el yazmanın verilmesi esnasında bazı zorluklar çıkmıştır. Anlaşıldı ki, P98 numaralı el yazmanın 01. varağı (İ. Shagideviç’e aittir yazısı olan kapak) ve P436 numaralı el yazmanın 1. varağı (taslak³³) aynı kâğıdın (8D) farklı parçaları veya aynı kâğıttan olan farklı sayfalarıdır. P436 numaralı el yazmanın 1. varağında KIA harfli filigran gözükmektedir, P98 numaralı el yazmanın 01. varağında ise [U] TEN filigranı vardır (ilk harf kısmen gözükmektedir)³⁴. P436 numaralı el yazmanın 1. varağının aynı el yazmaya ait olduğunu 2-3 varaklardaki aynı yazı tarzı kanıtlamaktadır. Bir de bize göre dikiş izlerinin aynı tarzda oluşu da bunu göstermektedir. Aynı zamanda eserin 01. varağındaki dikiş izleri, daha çok P98 numaralı el yazmadaki dikiş izlerine benzemektedir. Ayrıca P98 numaralı el yazmanın ilk varakları gibi 01. varak da yanmıştır. P98 numaralı el yazmanın 01. varağı ve P436 numaralı el yazmanın 1. varağı aynı tür kâğıttan yapılmıştır. Öyleyse P436’nın yazarı aynı zamanda P98’in de sahibiydi. Demek ki yazar, P436 numaralı el yazmanın 1. varağını yazdığı kâğıttan yapmıştı. Ancak P98 numaralı el yazmanın 01. varağı ve P436 numaralı el yazmanın 1. varağının tek bir kâğıdın parçaları olma durumunu da göz önünde bulundurmalıyız, çünkü sayfaların kenarları katlanmış ve dikiş izlerinin aynılığını tespit etmek de çok zor olmuştur. Buna göre 01. varak P436’ya ait olmalıdır. İ. Shagideviç’e aittir yazısı ise P98’in değil de P436 numaralı el yazmaya ait olmalıdır. Bu da P436 numaralı eserin yazarının P98 numaralı el yazmanın sahibi olma ihtimalini akla getirir. Bu durum, her iki el yazmanın aynı formatta oluşunu (167 x 102 мм) da açıklar.

31 Harfler üç satırda: [JH] onig // et // [Zo] onen ..

32 Klepikov S.A. Filigrani na bumage firmı Honigh (Honigh firmasının kâğıtları üzerinde filigranlar) (1655-1869) // Sovetskiye Arhivi ..., 1 976. № 1, c. 59.

33 bkz: dipnot 2.

34 Laucevičius’un albümünde (Laucevičius E. Poperius ..., t. II, p. 74-76, 92, 335, 408-409, 415, 462, 566) bu Rus kentinin adı (KIAUTEN) farklı filigranlar ile verilmiştir (№ 3 58-363, 409-410, 2446, 2917-2919, 2960, 3411, 4205-4206).

(Resim 1) П116-18/Нр3. P98 numaralı el yazma

(Resim 2) П16-18/Нр4 (436) numaralı el yazma